

Eğitimin Sosyolojik Temelleri

Doç. Dr. Mahmut TEZCAN*

Eğitimin sosyolojik temelleri, eğitime toplumsal bakışı ifade eder.⁽¹⁾ Sosyoloji bilimi, en geniş anlamı ile insan ilişkilerini inceleyen toplum bilimidir. Eğitim Sosyolojisi ise sosyolojik bilgi, teknik ve yöntemlerin eğitimsel sistem ve süreçlerdeki grup ilişkilerine uygulanmasıdır. Eğitim, bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerlerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır. Eğitim, toplumda belirli bir gereksinimi karşılayan bir toplumsal kurumdur. İşte sosyoloji, eğitimle onun bir toplumsal kurum oluşu nedeniyle ilgilenmektedir. Bu ilişki sosyolojinin «Eğitim sosyolojisi» başlığı altında bir uzmanlık dalının geliştirilmesine yol açmıştır.

Fransız sosyoloğu Emile Durkheim, eğitim olgusuna toplumsal açıdan bakmıştır. Ona göre eğitim, genç kuşakların toplumsallaştırılmasıdır. Oysaki Mill, Kant, Herbart ve Spencer gibi eğitimci ve düşünürler, eğitimin amacının, bireyin yeteneklerini en yüksek olgunluk derecesine çıkarmak olduğu ve bireyi temel almak gerektiği üzerinde durdular. Toplumun, istediği biçimde yetişmiş insan, söz konusu olunca eğitim, toplumsal gereksinimlere yanıt oluşturur. Bu nedenle Durkheim, eğitimde toplumun göz önünde bulundurulmasına ağırlık vererek eğitimin toplumsallığına dikkati çekmiştir.

Alman sosyologlardan Max Weber ise, eğitime yine, toplumsal açıdan bakarak, sanayileşmiş ve teknolojik bir toplumda eğitimi ele almış, örgün eğitimi, bireyleri özel bir yaşam biçimine hazırlayan bir farklılaşma kurumu olarak görmüştür. Eğitsel kurumların gelecekte toplum için yüksek derecede eğitilmiş uzmanlar yetiştireceğini ileri sürmüştür. Weber, eğitimi birey ve grupları özel bir yaşam biçimine hazırlayıcı olarak görmüştür. Ona göre eğitimin temel işlevi, bireyin toplumsal yapıdaki statüsü bakımından ileride dolduracağı konuma hazırlamaktır. Daha sonraki sosyologlar, eğitim sosyolojisinin kapsamını genişletmişler, onun toplumsal gelişme aracı oluşu, eğitim amaçlarının kararlaştırılmasının temeli, toplumsallaştırma aracı, eğitimcilerin eğitimi, okul içi ilişkiler ve okulun çevre ile ilişkileri gibi yönlerine ağırlık vermişlerdir.

*Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Ayrıca eğitimsel düşünce, kuram ve politikaların toplumsal kenarları, bunların belirleyicileri, eğitimsel kurumların daha geniş toplumsal yapı ile olan ilişkileri de (Örneğin demografi, ekonomi, siyasal sistem, toplumsal tabakalaşma gibi) eğitimin sosyolojik temellerini oluşturur. Daha kısa bir deyimle, eğitim sosyolojisi, eğitime hem mikro açıdan (Okul içi ilişkiler) hem de makro açıdan (Eğitimin tüm toplumsal kurumlarla ilişkisi) bakar.

Eğitim Sosyolojisi, eğitimciye geniş düşünme alışkanlığı sağlar, onu bulunduğu dar çevreden dışarı çıkarır, farklı etnik gruplardan gelenlerin kaynaştırılmasında, aracılık rolü oynar, eğitim politikasının saptanmasında yardımcı olur. Ülkemizde Prens Sabahattin, Ziya Gökalp ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi Türk sosyologları da eğitim olgusunun toplumsal yönlerine değinmişlerdir. Gökalp, eğitim ve kültür birliğine, P. Sabahattin, girişken kişi yetiştirilmesine; Baltacıoğlu da, mesleksi ve teknik öğretime, kişinin yaşama hazırlanmasına çıkartmışlardır.

Eğitimsel amaçların saptanmasında bireyin gereksinimleri kadar toplumun gereksinimleri de dikkate alınıp ona göre bir insan yetiştirme modeli uygulanması gerekir. Bizde, Batı Ülkelerinin amaçları aynen alınıp toplumun gereksinimleri dikkate alınmamıştır. Bu nedenle amaçlar, kısmi olarak gerçekleşmiştir.

Her toplumda eğitimin yerine getirdiği bazı toplumsal işlevler vardır. Bunlar, toplumun kültür mirasının birikimi ve aktarılması, çocuğun toplumsallaştırılması, yenilikçi ve değişmeyi sağlayan elemanlar yetiştirmek, bireyleri mevcut siyasal düzene sadık olarak yetiştirmek ve yönetici kademelere lider yetiştirmek, özel yetenekli kişileri seçip onları ayrı olarak eğitmek ve ekonominin gereksinim duyduğu insan gücünü ve geleceğin bilgili tüketicilerini yetiştirmek gibi noktalar halinde özetlenebilir.

Geniş anlamda eğitim, aynı zamanda toplumsal denetimin bir aracını oluşturur. Yeni kuşaklar, toplumsal normları ve onlara uyulmama durumunda cezaları eğitim yoluyla öğrenirler ki bu husus da, eğitimin sosyoloji temellerinin bir diğer görünümüdür. Gelenek-görenekler toplumsal normlardır ki eğitim yoluyla öğrenilirler.

Her toplumda mevcut toplumsal tabakalaşma biçimine göre eğitim de farklılaşmaktadır. Örneğin kölelik, kast, feodal zümreler ve toplumsal sınıflar gibi farklı tabakaların eğitimlerinden de farklılıklar olmuştur. Özellikle günümüz toplumlarında mevcut toplumsal sınıflar arası farklılıklar eğitime de yansımış ve anababanın toplumsal sınıfı, çocuklarının eğitim tipini, çeşidini ve okul başarısını da tayin etmiştir. Örneğin alt sınıf çocukları daha çok mesleksi ve teknik

öğretime geçmişlerdir. Üst sınıf çocuklarının okul başarısı daha fazla olmuştur. Sınıf farklılıklarının azaltılmasında eğitimin bir araç olduğunu tüm ülkelerde görmekteyiz. Çünkü birey, eğitim sürecinden geçerken bir meslek öğrenerek dikey hareketliliğe tabi olmakta ve sınıf atlamakta, statüsü yükselmektedir. Böylece eğitim, toplumsal hareketliliğin bir aracı olmaktadır. Özellikle 19. yüzyıldan Avrupa'da Üniversitelerin tekniğe eğitime kayması ile alt sosyo-ekonomik kesimdeki çocukların toplumsal hareketliliği sağlanmıştır.

Kadın eğitimi tüm ülkelerde önem verilince onun da mesleki hareketliliği sağlanmış, statüsü artmıştır.

Tüm öğrencilerin yeteneklerini en elverişli biçimde geliştirmede de eşit şansa sahip olmaları «eğitimde fırsat eşitliği» kavramını ortaya çıkarmış ve tüm ülkeler bunun gerçekleştirilmesi çabalarına girişmişlerdir. Fakat bunu engelleyen bazı etmenler tam anlamıyla fırsat eşitliğini gerçekleştirememektedir. Ailenin gelir düzeyi, coğrafi olarak dağılık yerleşmeler, halkın eğitime bağladıkları değer yargıları, din, dil, ırk farklılaşmaları ve farklı siyasal politikalar bu etmenler arasında belirtilebilir.

Akran grupları da çocuğun toplumsallaştırılmasında, rol oynayan bir çevresel etmendir. Bunlar, çocukta, sadakat, cesaret, katılma, yardımlaşma ve bağımsızlık duygularını besler, yetişkin yaşamında yasak konuların ele alınarak bilgi edinilmesini sağlar, birey rahat bir ortam bulur. Onun hoşça vakit geçirmesini ve eğlenmesini sağlar. liderlik yeteneğini geliştirir. Kurallara, normlara uymak da akran gruplarında edinilen davranışlardır. Çocuğun girdiği grubun amaçları anti sosyal olunca, kendisi de antisosyal davranışları benimser. Akran gruplarının böyle olumsuz işlevleri olduğu gibi, daha çok olumlu işlevleri vardır. Radyo, Tv, Film, Basın gibi kitle iletişim araçları da çocuğu eğiten araçlar arasındadır. Programların uzmanlarca hazırlanması sonucu bu araçlardan geniş ölçüde yararlanılabilir.

Eğitim, aynı zamanda, toplumsal değişimde aracılık rolü oynar. Toplumsal değişimin koşulu ve toplumsal değişimin etkileyicisidir. Özellikle, çocuğa bilgi aktarma yanında eğitimde yaşama önem veren ilericilerin görüşü okullarda uygulandığı zaman eğitimin toplumsal değişimdeki rolü daha da belirginleşecektir. Bilim ve teknolojiadaki değişimler, kentleşme, nüfus artışı, aile yaşamındaki değişimler mesleki kuruluşlar, çağdaşlaşma hareketleri ve demokratik siyasal gelişmeler, eğitim sistemimizi geniş ölçüde etkileyen toplumsal değişim örnekleridir.

Okul, örgün eğitimin en belirgin kurumlarından birisidir. Ayrı bir toplumsal sistemdir. Etkileşim biçimi, kültürel yapısı, yasal olarak

biçimlendirilmiş, bürokratik niteliklere de sahip oluşu ve farklı kuşakları içermesi bakımından okul, toplumsal bir sistemdir. Çocuğu toplumsallaştıran bir kurumdur. Bazı toplumlarda okul, çevreden soyutlanmıştır, ki buna «geleneksel okul» diyoruz. Bazılarında okul, çevrenin basit bir modelidir. Buna «Topluluk Modeli Okul» deniyor. Üçüncü bir tür okul da «Topluluk Okulu» dur ki bu okul, çevrenin beyni gibidir. Kırsal kesimde uygulanan bu okullar, çevrenin kültürel merkezidir. Yetişkinlere de hizmet sağlar, çevreyi kalkındırma çabalarına girişir. Bizde Köy Enstitüsü uygulaması bu tür okulu anımsatır.

Öğretmenlik mesleği de eğitimin toplumsal yönlerinden birisini oluşturur. Öğretmenlik, bugün bir meslektir. Meslekselleşmenin tüm koşullarına sahiptir. Genellikle devlet memurudurlar, kadın üyelerin sayısı çoktur, alt ve orta sınıflardan gelirler. Öğretmenliğin statüsü, saygınlığı, tüm toplumlarda çok yüksek değildir. Ücret azlığı, kadının erkeğe cranla statüsünün düşüklüğü, öğrenim derecesinin fazla olmayışı, toplumsal kökenleri, onların statülerini olumsuz olumsuz olarak etkilemiştir.

Öğretmenin okul içersinde bilgi yayıcılık, disiplincilik, yargıcılık, önderlik, sırdaşlık, gibi rolleri söz konusudur. Ayrıca öğretmenin çevresel rolleri de vardır. Örneğin, çevre kalkınmasına katılma, çevrede önderlik, ahlâkî değerlerin savunuculuğu, yenilikçiliği, çocuk eğitim uzmanlığı gibi. Öğretmenlerin rolleri çok fazladır. Bunlar bazen birbiriyle çatışabilir. Fakat öğretmenler bunlardan bazılarına önem vererek rol uzmanlaşmasına tabi olurlar. Örneğin kimileri formal bilgi taşıyıcılığına önem verir, kimileri çocuğu toplumsallaştırmaya, kimileri yaratıcı ve yenilikçi davranış kazandırmaya önem verirler.

Öğretmenin kişiliği de toplumsal özellikler açısından önem kazanır. Özellikle otokratik öğretmenler ile demokratik kişilik özelliklerine sahip öğretmenlerin yetiştirdikleri çocuklar da öğretmenin bu kişilik özelliklerinden geniş ölçüde etkilenirler.

Öğrencilerin okul içersinde ders, dışı etkinlikleri de onlara kişilik kazandırır. Bunun için okulun boş zaman değerlendirme programları hazırlaması, planlaması, araç ve lider sağlaması gerekir. Ülkemiz okullarında bu husus ihmal edilmiştir.

İşte yukarda belirttiğimiz konular, eğitime toplumsal açıdan bakışı ifade eden sosyolojik yönlerdir. Bütün bu konular, ülkemiz açısından ayrıntılı araştırma ve incelemeleri gerektirir.

(1) Tezcan, Mahmut : Eğitim Sosyolojisi ve Giriş Ankara 1981, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını.